

СТЕПАНКОВ ВАЛЕРІЙ СТЕПАНОВИЧ

23 січня 2025 р. на 78-му році життя відійшов у Вічність відомий український історик, доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, завідувач кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка Валерій Степанович Степанков. Його численні праці стали вагомим внеском у дослідження цивілізації раннього нового часу й отримали визнання не лише в нашій країні. Підручники та посібники, написані В. Степанковим, уже три десятиліття формують національну свідомість молодих українців.

Народився історик 18 вересня 1947 р. у с. Слобідка-Рихтівська Кам'янець-Подільської (від 1954 р. Хмельницька) області. Його батьки, Степан Федорович та Катерина Всеволодівна, мали великий вплив на формування українського світогляду сина, прищепили йому любов до рідної землі.

У 1965 р. В. Степанков вступив на історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, навчався на відмінно. Тут він захопився науковими студіями й почав досліджувати соціальні рухи на Поділлі в роки Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Отримавши диплом із відзнакою, працював у 1969—1970 рр. учителем історії восьмирічної школи у с. Сергії Путильського р-ну Чернівецької обл.

Вирішальну роль у становленні В. Степанкова як ученого відіграв завідувач кафедри загальної історії проф. А. Коваленко, який наполіг на продовженні роз-

Цитування: Копилов С. Степанков Валерій Степанович. *Український історичний журнал*. 2025. № 1 (580). С. 278—281.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

початих ще під час навчання досліджень. Навесні 1970 р. молодого науковця запросили на посаду асистента кафедри загальної історії, а науковим консультантом роботи була призначена відома дослідниця козацтва кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця Інституту історії АН УРСР О. Апанович. Але завершував і захищав у 1980 р. В. Степанков свою кандидатську дисертацію «Антифеодальна боротьба селянства і козацьких низів в роки Визвольної війни (1648—1654 рр.)» уже під керівництвом проф. Л. Коваленка. В 1993 р. у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету ім. Тараса Шевченка за сукупністю наукових праць він захистив докторську дисертацію «Українська держава в середині XVII ст.: проблеми становлення й боротьби за незалежність (1648—1657 рр.)».

На зламі тисячоліть лейтмотивом наукової творчості професора В. Степанкова стала концептуалізація українських подій середини — другої половини XVII ст., дослідження політичних, соціальних і ментально-свідомісних вимірів вітчизняної ранньоновістичної історії. Більшість його праць була написана у творчому тандемі з однокумцем і товаришем зі студентських років доктором історичних наук, професором, академіком НАН України Валерієм Смолієм. Становлення цього наукового дуету відбулося ще наприкінці 1980-х рр., коли тривалі дискусії щодо ранньомодерної минувшини переросли в багаторічне плідне співробітництво й міцну дружбу.

В. Степанков і В. Смолій запропонували науковому загалу свою концепцію історії національно-визвольних змагань українців у середині XVII ст., яка згодом трансформувалася в концепцію Української національної революції XVII ст., основні положення котрої оприлюднено в монографії «Українська національна революція (1648—1676 рр.)» (Київ, 1999 р.). До цього епохального історичного явища В. Степанков звертався ще не раз («Українська національна революція XVII ст. (1648—1676 рр.)» (Київ, 2009 р.), «Феномен Української національної революції XVII ст.: компаративні та евристичні проєкції» (Київ, 2019 р.)), вписуючи національний революційний проєкт у контекст революцій раннього нового часу. Значним внеском у вивчення ранньоновістичного періоду української історії стала підготовлена В. Степанковим у співавторстві зі В. Смолієм монографія про одну з найвизначніших постатей цієї доби — гетьмана Б. Хмельницького (праця витримала три видання: 1993, 1995, 2009 рр.), а згодом проблематика набула свого продовження в монографії «Ідея протекторства в геополітичній доктрині Богдана Хмельницького та Переяславський проєкт 1648 року» (Київ, 2023 р.). Ще одним вагомим біографічним дослідженням став життєпис наступника Б. Хмельницького гетьмана Петра Дорошенка (Київ, 2011 р.). Спільно зі В. Смолієм були підготовлені праці «Політична система українського суспільства у роки Національної революції XVII століття» (Київ, 2008 р.), «Український політичний проєкт XVII ст.: становлення національного інституту влади» (Київ, 2014 р.), «Інститут влади в політичній системі України (середина — друга половина XVII ст.)» (Київ, 2014 р.).

Результати проведеного В. Степанковим наукового аналізу дипломатичного протистояння імперському наступу на Україну були представлені в колективних монографіях, опублікованих Інститутом історії України НАН України у 2022 р. («Дипломатія Українського Гетьманату в міжнародних політичних комбінаціях раннього нового часу», «Україна в міжцивілізаційних дискурсах античності, середньовіччя та раннього модерну»). Загалом творчий доробок Валерія Степановича сягає 590 наукових і науково-популярних праць, посібників, підручників, написаних індивідуально й у співавторстві.

Науково-педагогічна діяльність В. Степанкова стала вагомою частиною його професійної реалізації. В 1999—2006 рр. він обіймав посаду завідувача кафедри всесвітньої історії рідної alma mater, Кам'янець-Подільського університету, працював на посаді професора, а з червня 2015 р. знову повернувся до керівництва кафедрою. Уважний, добрий, вимогливий — він був одним із найавторитетніших викладачів факультету та загалом вишу. Улюблений вислів професора В. Степанкова: «Честь — або вона є, або її немає» став життєвим кредо для кількох поколінь його учнів — учених-істориків, учителів та оборонців Української держави.

В. Степанков викладав нормативні курси («Нова історія країн Азії та Африки», «Новітня історія країн Азії та Африки», «Методологія історії», «Методика викладання історичних дисциплін у вищих навчальних закладах»), ініціював внесення до навчальних планів спецкурсів із проблем історії України раннього нового часу й забезпечував їх викладання («Проблеми Української революції XVII ст. (1648—1676 рр.)», 2007 р.; «Українська держава в середині XVII ст.: проблеми становлення, боротьби за незалежність і впливу геополітичного фактора (1648—1657)», 2007 р.; «Українська державна ідея XVII—XVIII ст.», 2010 р.; «Джерела з історії національно-визвольних змагань українського народу середини XVII ст.», 2018 р.; «Проблеми української революції XVII ст.», 2019 р.; «Український політичний проект XVII ст.: становлення інституту влади (європейський вимір)», 2021 р. та ін.). Наукові здобутки вченого було використано при укладанні підручника для 7-го класу «Історія України. Давні часи та середньовіччя» (Київ, 2000; 2007; 2020 рр., у співавторстві зі В. Смолієм). На III Київській міжнародній виставці-ярмарку «Книжковий сад-2001» його відзначено дипломом у номінації «Найкращий підручник».

Академічність, відкритість і демократизм В. Степанкова у спілкуванні зі студентами формували інтерес до історії українського цивілізаційного процесу раннього нового часу, захоплення подіями XVII ст. Лекції, семінарські заняття, наукові праці вченого стали орієнтирами для наступної генерації істориків, для його наукової школи: В. Верстюк, В. Газін (мол.), С. Калущький, О. Мацьков, Н. Стеньгач, О. Юга та ін.

Наукова й педагогічна діяльність В. Степанкова була гідно поцінована. Серед високих державних та академічних відзнак: Премія ім. Михайла Грушевського НАН України та почесне звання заслуженого працівника освіти України (1993 р.), Державна премія України в галузі науки і техніки (2001 р.),

Почесна грамота Верховної Ради України за особливі заслуги перед українським народом (2003 р.), знаки Міністерства освіти і науки України «За наукові досягнення» (2006 р.) і «Петро Могила» (2007 р.), орден «За заслуги» III ступеня (2007 р.), відзнака Президента України «Хрест Івана Мазепи» (2010 р.), відзнака Кам'янець-Подільської міської ради «Почесний громадянин міста Кам'янця-Подільського» (2017 р.), відзнака НАН України «За наукові досягнення» (2019 р.), стипендія Кабінету Міністрів України за видатні заслуги у сфері вищої освіти (2021 р.).

Професор В. Степанков був людиною високої культури, його поважали колеги, студенти й наукові опоненти. Національне він ставив вище за академічне доктринерство, був справжнім ідеалістом у науковій та освітянській діяльності. Людина слова, діла, честі. Світла пам'ять про мудрого наставника й історика-інтелектуала завжди зберігатиметься у серцях друзів, колег, випускників університету, для яких він був взірцем людяності та професіоналізму...

Надійшов / Received 05.02.2025

Сергій КОПИЛОВ (Кам'янець-Подільський)